

La individuació de les llengües i la traducció. Consideracions entorn de la llengua amaziga (o berber)

Carles Castellanos i Llorenç

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Traducció i d'Interpretació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Sumari

La traducció i la variació lingüística	Enfocament dialèctic de la individuació
La noció de llengua estàndard	La individuació i l'estandardització
La individuació de les llengües al si dels	en la llengua amaziga
contíniums lingüístics	Propostes per a l'estandardització
L'observació de diferents contíniums	de la llengua amaziga
lingüístics. Les llengües escandinaves	Cloenda. La variabilitat en la
El cas de l'alemany i el neerlandès	individuació i l'estandardització,
El cas del català i l'occità	una característica universal.
Llengua basca o llengües basques.	Incidència en la traducció
L'àrea gravilectal	Bibliografia

El present treball és una reelaboració succinta de la tesi doctoral presentada a la UAB l'any 1997, «El procés d'estandardització de les llengües, estudi comparatiu i aplicació a la llengua amaziga».

En aquesta versió de síntesi n'hem reduït especialment els aspectes descriptius referents a aquesta llengua nord-africana (massa detallats per al present format) i hem fet algunes consideracions referents a la traducció.¹

Esperem que aquesta síntesi forçada doni en conjunt, però, una idea prou clara dels processos sociolingüístics complexos que comencen amb la individuació de les llengües com a objectes d'estandardització. El coneixement d'aquests fenòmens, ni que sigui d'una manera general, és important concretament en l'activitat de traducció, tal com assenyalem tot seguit.

1. Una versió completa dels aspectes teòrics generals d'aquesta tesi la podeu trobar sota el títol *Llengua, dialectes i estandardització*, publicat per Editorial Octaedro, Barcelona, 2000.

La traducció i la variació lingüística

La variació lingüística no ha rebut en general, fins al moment present, l'atenció adequada per part dels estudiosos de la traducció. A grans trets podem dir que existeix una certa consciència de la variació de les llengües, tant en l'aspecte social com en el geogràfic, i dels problemes que pot representar la traducció de les diferents varietats lingüístiques; però l'estudi del fenomen no va gaire més enllà de considerar el conjunt de les varietats com un simple repertori que posseeix cada llengua, un repertori que presenta diferències remarcables d'una llengua a una altra però que seria bàsicament invariable en nombre i suposadament estable per a cada cas.

La realitat és, però, tota una altra, ja que com ho veurem en el present treball, la relació entre la llengua estàndard i els seus dialectes (i la variació lingüística en general) és un fenomen en evolució que presenta un grau elevat de tipologies diferents.

No n'hi ha prou de conèixer la variació possible existent en les dues llengües en presència en tot procés, sinó que una traducció acurada exigeix el coneixement de la variació real i de la seva relació amb la llengua estàndard en cada cas.

Ben poques vegades s'ha considerat que els problemes de traducció que posa la variació lingüística tinguin una relació directa amb la situació sociolingüística de les llengües. I, tanmateix, és ben cert que la implantació social més o menys estable de la llengua estàndard és el que ens permet, per exemple, l'ús de formes més o menys elaborades en la llengua de la traducció i és el que fa possible també que puguem recórrer més o menys còmodament, en el text traduït, a les formes més desviades de les que són considerades i reconegudes socialment com a normatives.

Aquesta dimensió sociolingüística en la traducció és ineludible car el món no és un paradís ideal de realitats lingüístiques aïllades i immutables, sinó un univers de comunitats lingüístiques en contacte creixent que mostra una gran varietat de fenòmens en evolució. I la variació lingüística sempre té lloc en contextos concrets i en relació amb un procés d'estandardització, més o menys sotmès a interferències.

L'estudi dels fenòmens d'individuació dels parlars, pels quals aquests s'agrupen en una llengua referencial, i l'evolució de l'estandardització ens mostren aspectes fonamentals de la realitat canviant de les llengües en el món d'avui. A través de la descripció de diferents realitats esbossem a les pàgines següents una aproximació al fenomen complex de l'estandardització de les llengües

La noció de llengua estàndard

El terme *estàndard* aplicat a la llengua aparegué en llengua anglesa el 1711, segons explica Joseph (1987: 3-7), utilitzat per Anthony Ashley Cooper, el qual diu referint-se als grecs: «*they brought their beautiful and comprehensive Language to a just Standard... The Standard was in the same proportion carry'd into other Arts*»; el segon testimoniatge és del 1742 i el devem a Richard West, el qual escriví referint-se a la llengua francesa de Racine: «*is the language of the times, and that of the purest sort; so that his French is reckoned a standard*». Més tard (1838-1839),

Henry Hallam es refereix al diccionari de l'Académie Française en els termes de: «*the most received standard of de French language*».

En aquests exemples i en els que se succeïren per Europa (manllevats de la llengua anglesa) a partir de mitjan segle XIX, el sentit del terme *estàndard* tenia relació sobretot amb els conceptes de «fixació» i de «permanència» (sens dubte a causa de les connotacions de l'arrel *stand* en la llengua germànica originària) alhora que amb el concepte de «model».

Més tard, el terme *estàndard* s'anà decantant més clarament, en les aplicacions lingüístiques, cap al sentit de «punt de referència pel que fa a la qualitat».

L'aparició del terme compost *llengua estàndard* és encara posterior i l'autor citat més amunt ens recorda la introducció (Proposal) de l'Oxford English Dictionary de 1858 com a precedent i l'extensió posterior d'aquesta designació generalment en connexió amb el projecte de l'Oxford English Dictionary esmentat.

Joseph explica l'extensió del terme *llengua estàndard* en la llengua anglesa com a resultat de la democratització dels usos lingüístics que acompanyà la Revolució Industrial, ja que en la nova situació en què es trencaven moltes barres socials ja no eren tan útils les velles designacions de *llengua literària* ni d'*anglès de la Reina*, massa connotades com a minoritàries, reduïdes al conreu literari o dins l'àmbit de l'aristocràcia. D'altra banda, tampoc no hauria estat fàcil d'estendre unes designacions com *llengua nacional* o *llengua comuna*, utilitzades en d'altres països, ja que l'extensió de l'anglès en l'imperi colonial li donava un caràcter àmpliament supranacional, més enllà de la cohesió i el sentit comunitari d'una entitat nacional homogènia.

Joseph (1987: 6) sintetitza finalment en el nombre de nou les característiques de la designació *standard x* (que correspondria a la nostra designació *x estàndard*, és a dir: *anglès estàndard*, *italià estàndard*, *català estàndard*, *francès estàndard*, etc.):

No exposarem en detall aquestes característiques. En recordarem, tan sols, els aspectes que estimem més rellevants:

- Ha d'existir el que Joseph anomena *sinècdoque* (la *individuació*, en la nostra terminologia) pel que fa a la relació establerta entre la llengua estàndard en qüestió i uns dialectes determinats. En aquest sentit, els parlants de la llengua «x» reconeixen una quantitat significativa de formes estàndard, de manera positiva respecte a les altres variants dialectals amb què entren en competència.
- Només existeix un estàndard si les formes esmentades a l'apartat anterior són codificades, legislades, enregistrades i susceptibles d'utilització pels usuaris existents o potencials. L'existència de l'estàndard implica l'ús regular d'un sistema d'escriptura. Aquesta codificació demana que les persones que actuen com a forces d'estabilització lingüística tinguin funcions culturals establertes al si de la comunitat.
- Cal considerar també el prestigi cultural que s'associa a alguns aspectes de la cultura pròpia o a aspectes assimilats a d'altres cultures. En funció d'això, la llengua estàndard ha d'ésser objecte dels canvis que calguin perquè aquestes funcions siguin comparables a les que existeixen en la llengua presa com a model.

El nostre estudi s'ocupa de descriure el procés d'aparició de la «llengua estàndard» com a varietat supradialectal i referencial de la llengua, fent una especial atenció als aspectes de la intervenció social i política en el procés. Cal remarcar que per a l'estandardització cal no sols una normativa sinó també una adequació a usos socials amplis. L'estandardització no es pot considerar assolida sense la prova de la utilització i de la difusió de la varietat estàndard en els usos supradialectals, públics i de masses que són específics d'aquesta varietat.

L'estandardització seria, segons la nostra definició, aquell grau d'elaboració que permet l'establiment social d'una llengua, dins una societat determinada, és a dir, el ple compliment de totes les funcions socials que exerceix una llengua normalitzada (o normal). Aquest establiment es reflecteix en la característica que anomenem *versatilitat estilística* d'aquesta llengua, que es manifesta per la capacitat d'adaptar les seves varietats internes als usos socials més diversos.

La individuació de les llengües al si dels contínuums lingüístics

Es tracta, en el cas que ens ocupa, d'estudiar com apareix un nou individu (sorgit d'un conjunt d'elements de base) com a objecte d'estandardització; amb aquest objectiu analitzarem quines són les condicions que fan que un conjunt de parlars assoleixin el grau de cohesió necessari per a plantejar l'existència d'una llengua estàndard referencial comuna.

Això representa, a la pràctica, establir la distinció clàssica entre la noció de llengua com a contraposada i distinta de la noció de dialecte. Des del nostre punt de vista partirem de la consideració prèvia que una llengua és aquella agrupació de parles (els seus dialectes) susceptible d'estandardització (homogeneïtzació i elaboració) supradialectal.

Sabem, tanmateix, que, tal com nombrosos estudiosos han anat assenyalant (Lamuela, 1994: 11-13; Chambers&Trudgill, 1994: 19-25; Breton, 1979: 23-27; Haugen (1987: 79) seguint les reflexions i experiències de Ferguson i Gumperz («Linguistic diversity of South Asia», *Journal of American Linguistics*, 26.3, 1960) és impossible d'establir una distinció clara i inequívoca entre llengua i dialecte partint de criteris d'anàlisi de base estrictament lingüística: parles molt semblants han fonamentat sovint llengües referencials diferenciades i amb elements estandarditzats propis; i, d'altra banda, parles molt diferenciades poden tenir com a referencial una sola llengua estàndard. Les nostres propostes partiran, doncs, lògicament, d'anàlisis lingüístiques i socials combinades (és a dir, sociolingüístiques) del fenomen.

Observant globalment la distribució geogràfica universal de les parles, haurem de convenir que les úniques distincions lingüísticament pertinents que es poden establir entre diferents unitats lingüístiques són les que existeixen entre diferents grans àrees amb un grau d'homogeneïtat establert al si de cadascuna, anomenades *contínuum lingüístic* (o també *contínuum geolectal*). Aquesta realitat és definida pel fet que al si d'un contínuum lingüístic existeix una gradació de les característiques lingüístiques, de manera que és possible la intercomprensió entre parles veïnes pertanyents al mateix contínuum (Chambers&Trudgill, 1994: 23). Exposada

aquesta definició general, cal constatar com a primera observació que aquest fenomen d'intercomprensió que es dona entre parles veïnes pot no existir entre parles que es trobin allunyades entre elles dins el mateix contínuum. També és possible que, a causa del fenomen gradual de diferenciació interna, dins un mateix contínuum existeixi més d'una llengua estandarditzada i reconeguda amb la seva individualitat pròpia i que, d'altra banda, hi puguin haver dins un mateix contínuum parles sense estandarditzar i/o d'assignació dubtosa entre les diferents llengües referencials que s'hagin desenvolupat.

L'anàlisi adequada de la distinció entre la noció de llengua i la noció de dialecte ha de partir, per tant, a la nostra manera de veure, de l'estudi de contínuums lingüístics, ja que és tan sols al si d'aquests conjunts on poden aparèixer dubtes d'individuació, ja que d'un contínuum a un altre les solucions de continuïtat són clares. (I més encara si es tracta de contínuums constituïts de parles heterogenètiques com pot ser, per exemple, el cas de la relació existent entre parles germàniques i romàniques a Europa).

Establert quin haurà de ser el nostre camp primordial d'estudi, partirem de l'as-severació que al si dels contínuums lingüístics els diferents parlars existents es poden agrupar en llengües, és a dir, en entitats col·lectives capaces de generar una varietat estàndard referencial per als diferents parlars que la reconeixen com a tal.

L'observació de diferents contínuums lingüístics. Les llengües escandinaves

Un primer cas que convé observar pot ser el contínuum format per les *diferents llengües escandinaves*, objecte fins avui d'estudis extensos i detallats, al si del qual han tingut lloc fenòmens de *canvis d'assignació* de parlars. Un cas conegut és el del parlar esconjà (de Skåne, regió de Malmö i Lund, al sud de la península escandinava), que fou considerat un dialecte danès fins a l'annexió d'aquesta regió a Suècia el segle XVII, però que a partir d'aquesta data ha estat considerat de manera invariable com un dialecte suec (Chambers&Trudgill, 1994: 25, 29).

El contínuum de les llengües escandinaves ha donat lloc també a un altre fenomen específic d'individuació, el de la *individuació múltiple*. Entenem per individuació múltiple aquella que té lloc damunt un contínuum lingüístic que hauria permès altrament una individuació simple (és a dir, amb un grau d'homogeneïtat interna que hauria pogut permetre una única assignació individuadora).

Tal com expliquen Haugen&Markey (1972: 11) «tot Escandinàvia és una única xarxa d'isoglosses damunt la qual s'ha imposat una superestructura de sis llengües literàries».

Haugen (1987: 71) escriu: «*Les quatre llengües centrals són mútuament intel·ligibles (amb una mica de bona voluntat) i a la pràctica funcionen com dialectes d'una "llengua" escandinava comuna*». Són llengües Ausbau (per elaboració) en la terminologia de Kloss. Aquestes llengües són l'islandès, el feròès, el neonoruec, el dano-noruec, el danès i el suec. Totes les parles escandinaves (i molt especialment les continentals) podrien trobar-se representades per una sola llengua estàndard, però han donat lloc a sis llengües estàndards. L'especificitat del cas escandinau rau sobretot en el fet que aquesta individuació hagi estat alhora nombrosa (sis llen-

gües estàndard) i en bona part equilibrada. Aquestes característiques el diferencien de molts altres casos de contínuums homogenis que han pogut donar lloc a un nombre més reduït de llengües estàndards o que han produït la individuació amb importants fenòmens de desequilibri.

Un altre fenomen important ens poden exemplificar encara les llengües escandinaves, el de la *individuació complexa* de la llengua noruega. Es tracta d'una àrea on existeix una doble estandardització, és a dir, dues llengües estàndards amb els usos socials compartits. Haugen (1983: 283-286) ens recorda que «Noruega té d'ençà de 1885 el luxe de dues llengües estàndard, conegudes com a *nynorsk* i *bokmål*... Són similars lingüísticament però en el sentit de l'*Aubausprachen* de Kloss són llengües diferents. Tots els infants noruecs han d'aprendre les dues varietats estàndard i, per a entrar a la Universitat, han de saber escriure-les. Però únicament el 16,4% dels alumnes de les escoles tenen el *nynorsk* com a primera llengua escrita i estan tots concentrats a les escoles rurals de l'oest i del centre de Noruega... Entre 1905 i 1940 un dels objectius principals de la planificació oficial fou la fusió de les dues llengües estàndards seleccionant-ne les formes comunes».

Convé apuntar les raons històriques d'aquest tipus d'individuació complexa de la llengua noruega. La influència exterior (en aquest cas de la llengua danesa, en el període en què Dinamarca dominà Noruega —del començament del segle XVI al principi del segle XIX) ha fet que l'elaboració seguís les directrius d'una altra llengua i que s'establís una dualitat en l'elaboració i, per tant, també en la llengua estàndard que ha durat de 1885 fins avui.

El cas de l'alemany i el neerlandès

Al si de l'àrea germànica occidental un altre fenomen remarcable és el de la *individuació lingüísticament irregular* dels diferents estàndards. És sabut que els parlars germànics occidentals constitueixen un contínuum lingüístic format per un conjunt de varietats conegudes històricament per designacions regionals i globals sovint poc definides que han abocat a dues llengües estàndards, l'alemany i el neerlandès. Ja des de la baixa edat mitjana aquestes parles han estat conegudes amb les denominacions de *dietsch*, *duutsch* o *deutsch* que volia dir «pertanyent al *diet*», és a dir, al poble, en oposició al llatí principalment.

La diferenciació clara de denominacions entre varietats estandarditzades té lloc, com veurem, sobretot a partir del segle XVI, en què les dues llengües literàries (alemany i neerlandès) ja estaven ben fixades. Però les diferències al si dels parlars germànics occidentals no responen, des del punt de vista estrictament lingüístic, a aquesta doble assignació. La diferenciació principal dins aquesta àrea occidental s'estableix entre els parlars anomenats alt-alemanys i el grup dels parlars baix-alemanys (incloent-hi el neerlandès).

La diferència més clara i significativa entre els parlars baix-alemanys i els alt-alemanys és el fet de no haver sofert els primers l'anomenada *segona mutació consonàntica*, característica de l'alt-alemany. També existeixen un nombre important de diferències morfològiques i de lèxic que fan que aquests dos grups siguin con-

siderats habitualment com diasistemes ben diferenciats. Aquesta diferència és antiga i constatada ja en textos de l'edat mitjana. El baix-alemany (més concretament el baix-saxó) fou llengua vehicular de la Hansa germànica al segle XIV i influí en el vocabulari culte de les llengües escandinaves veïnes.

L'alemany estàndard actual es formà a partir de les relacions comercials, polítiques i culturals dels segles XIV, XV i XVI. No tots els dialectes alemanys tenen el mateix tipus de relació amb l'alemany estàndard i mentre que els parlars que podem anomenar *centrals* tenen una distància lingüística mínima respecte a l'estàndard, els altres parlars més allunyats de la zona central posseeixen diferències remarcables. En la zona baix-alemanya, tant el baix-saxó com el neerlandès constitueixen diasistemes clarament diferenciats de l'alt alemany, en els aspectes fonètics, morfològics i lexicals.

La llengua estàndard alemanya no reflecteix les característiques del diasistema baix-alemany (o dels diasistemes neerlandès i baix-saxó) i per aquesta raó podem dir que el baix-saxó es troba, doncs, en una situació de subordinació lingüística.

D'altra banda, el *neerlandès* té els seus orígens en els dialectes germànics del delta dels grans rius (Rin, Mosa i Escalda). La denominació de *neerlandès* apareix per primera vegada el 1482 en un incunable de Gouda però fins al segle XIX és compartida amb d'altres denominacions com la de *dietsch* o *duutsch*, en els parlars locals del mar del Nord. El procés de diferenciació d'aquesta llengua referencial envers l'alemany literari té lloc més clarament a partir del segle XVI amb l'extensió de les denominacions *nederduytsch* i *nederlands* aplicades al conjunt de les disset Províncies Neerlandeses unificades sota els Habsburg.

Observem, doncs, que aquest procés de formació de llengües estàndard al si de les llengües germàniques occidentals s'ha polaritzat en l'estàndard alt-alemany i l'estàndard neerlandès i no ha seguit, per tant, la divisió a partir dels trets lingüístics més remarcables que establiria la diferència més marcada entre els parlars baix-alemanys i els alt-alemanys. Les raons d'aquest procés de doble individuació irregular són d'ordre extralingüístic, raons que comentarem més endavant en l'estudi del fenomen de la individuació.

Dins el contínuum de les llengües germàniques occidentals i dins l'àrea de l'alt alemany trobem, a més, casos peculiars d'ús de les diferents parles al costat de la llengua estàndard que podrien donar lloc a parlar d'*individuació complexa* (semblant al que hem comentat per al noruec).

En algunes àrees marcades per una especificitat política i cultural (Suïssa, Alsàcia, Luxemburg, Baviera, Àustria, el Tirol) la variant dialectal posseeix una certa vitalitat però sempre en forma d'usos compartits amb la llengua estàndard. El cas de Suïssa és, però, especialment rellevant, i ja havia estat estudiat per Ferguson com un dels exemples de diglòssia. Pel que fa a les característiques d'integració social, Wüest (1988), citat per Lamuela (1994: 63), assenyala que el parlar suís és associat a la identitat nacional, mentre que la llengua estàndard alemanya és associada a una identitat de tipus lingüístico-cultural. Lamuela insisteix encara en la necessitat de remarcar que els parlants del suís-alemany esdevenen capaços d'usar la llengua estàndard a través de l'ensenyament i del consum de

productes culturals de diversos nivells. Es tracta d'un cas clar de distribució funcional exclusiva.

Wylér (1984) remarca, a més, entre diferents aspectes del parlar suís, l'escassa elaboració morfològica i l'acceptació més àmplia d'estrangerismes d'aquest parlar pel fet d'haver quedat reservat, dins la distribució d'usos existent, gairebé a usos orals.

El cas del català i l'occità

Un altre cas remarcable com a exemple del que hem anomenat *individuació irregular* és el del *continuum catalano-occità*, continuum dividit en un conjunt de dialectes principals dels quals, els més diferenciats del nucli central llenguadocià, són el català i el gascò.

En la seva gramàtica, Loïs Alibèrt (p. XVI, XVII) assenyala les següents diferències entre aquests tres parlars esmentats:

	Llenguadocià	Gascó	Català
1. ü (eskyt)/ u (escut)	ü /eskyt/(AFI)	ü /eskyt/ (AFI)	u /esku/ (AFI)
(pronunciació de la «u» com en les llengües gal-loromàniques, és a dir, «ü»=AFI:[y] o no, és a dir: AFI:[u])			
2. iè/i	sièja	sièja	sitja
3. ai/èi/e	lait	lèit	llet
4. au/o	caul	caul	col
5. d>ø/u	pè	pè	peu
(evolució de «d» intervocàlica: «PEDEM»)			
6. -tz/-u	patz	patz	pau
7. -l/-r/-ll-	bela	bera	bella
(evolució de «ll» intervocàlica)			
8. mb/m	camba	cama	cama
9. g/gu	gardar	guardar	guardar
10. l-/ll-	lop	lop	llop
(evolució de «l» inicial)			
11. f-/h-	flor	hlor	flor
(evolució de «f» inicial)			
12. r-/arr-	ram	arram	ram
(evolució de «r» inicial)			
13. -s-/ø	posal	posal	poal
14. -n-/ø	luna	lua	lluna
15. -br-/b-	lèbre	lèbe	llebre

Segons aquesta anàlisi, el català se separa del llenguadocià per 11 dels trets considerats (els numerats 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 13), mentre que el gascó es diferencia per la seva banda del llenguadocià per 8 d'aquests trets (els corresponents als n.ºs. 3, 7, 8, 9, 11, 12, 14 i 15).

Les diferències entre el llenguadocià i els altres dialectes del grup catalano-occità que no hem esmentat aquí, són menys marcades i és per això que no les prenem en compte en aquest estudi.

Una anàlisi estrictament lingüística permetria de considerar de manera semblant, tant el gascó com el català, com a varietats d'una mateixa llengua i faria possible de postular així un sol estàndard per al conjunt catalano-occità. Aquest fou en certa manera el sentiment general entre els escriptors i estudiosos en una primera època de la Renaixença catalana i occitana del segle XIX, en què tots els parlars es reconeixien en la llengua antiga de l'«Edat d'Or», l'anomenat *llemosí*. Els gramàtics occitans ho postularen més obertament en aquests termes, almenys fins al primer terç d'aquest segle (1934), en què tingué lloc la presa de posició d'un grup important d'intel·lectuals catalans, entre els quals Pompeu Fabra.

En aquell manifest intitulat «Desviacions en el concepte de Llengua i Pàtria» (*La Veu de Catalunya*, 6 de maig de 1934) són criticades de manera explícita aquestes posicions panoccitanes:

Dues són aquestes errors o desviacions que intentem de rectificar amb les presents ratlles:

1er, la concepció de la nostra Pàtria formada actualment pel territori de la Generalitat (...)

2on, la concepció que dóna a la Pàtria una extensió excessiva, que no ha tingut mai, provinent d'una confusió de catalanisme amb occitanisme.

Continua l'argumentació del manifest: «... La nostra Pàtria, per a nosaltres, és el territori on es parla la llengua catalana» territori que identifica amb els Països Catalans.

La presa de posició del manifest respecte a la diferenciació entre català i occità és clara:

Avui la lingüística afirma que el català i la llengua d'oc —coneguda per tots els romanistes amb el nom de provençal— són dues llengües diferents, constitueixen dos grups lingüístics a part, malgrat les semblances de diversa índole que hom hi pugui trobar, les quals no són més grans que les que hi ha entre el castellà i el portuguès.

Davant aquest manifest, el conegut gramàtic llenguadocià Lois Alibèrt afirma en una resposta a la revista *Oc* (*Oc* III, 16-17: 80, citat per Alquézar (1992: 25): «Continuarem considerant el català com un idioma occitano-romànic, segurs d'estar d'acord amb la majoria dels savis que han estudiat la qüestió i amb la realitat viva.»

A la nostra manera de veure, tot i les argumentacions d'ordre lingüístic de les diferents posicions, les raons fonamentals que les motivaven eren de tipus social i polític. El fet és que d'aleshores ençà, tot i posseir en conjunt una norma conver-

gent, els estàndards i les denominacions s'han dividit en dos, el català i l'occità, sense seguir, per tant, de manera estricta i única les característiques únicament lingüístiques existents.

Llengua basca o llengües basques. L'àrea gravilectal

El cas del *basc* o *euskara* ens ofereix també uns altres elements d'estudi. És sabut que aquesta llengua es divideix en un nombre important de dialectes força diferenciats entre ells. L'estudiós Louis Lucien Bonaparte (segueixo Euskaltzaindia (1988) i l'article «basc» redactat per K. Mitxelena a la GEC) establí ja l'any 1869 els vuit dialectes següents en la llengua basca:

1. Biscaí.
2. Guipuscoà.
3. Alt-navarrès septentrional.
4. Alt-navarrès meridional.
5. Labortà.
6. Baix-navarrès oriental.
7. Baix-navarrès occidental.
8. Suletí.

Les síntesis més accentuades arriben, però, a reduir a tres el nombre de dialectes, com és el cas de J.A. Moguel (Euskaltzaindia, 1988: 208, nota 83), que esmenta en una seva obra de 1935 el biscaí, el guipuscoà i el labortà.

Davant la realitat dialectal basca s'ha estès durant força temps una discussió entorn de la *pluralitat de la llengua basca* que ha portat alguns a parlar d'unes «llengües basques» i a d'altres a postular l'existència d'una sola llengua basca.

Mitxelena (1966) situa el problema en els seus justos termes lingüístics i sociolingüístics (Euskaltzaindia, p. 105-106, nota 66) quan assenyala que «la discussió és ociosa mentre que no s'arbitri una tècnica que permeti de donar-hi resposta precisa, quantitativa. L'estimació d'aquesta magnitud és, a més, necessàriament relativa» segons el grau de formació lingüística de la persona que l'avalui i també perquè «el criteri mateix de la intercomprensió mútua és d'un valor dubtós».

Però l'existència d'aquesta polèmica ja superada no deixa de ser interessant per a ajudar a considerar la fragilitat dels criteris subjectius entorn de les nocions bàsiques de llengua i dialecte que són l'objecte central de la nostra reflexió.

Ens pot interessar encara més aprofundir en un aspecte concret de la diversitat dialectal de la llengua basca, el del *caràcter del dialecte biscaí* en el procés d'individuació de la llengua basca. L'*euskara batua* (basc unificat) s'ha anat construint a partir de la dècada de 1960 principalment sobre la base de dos dialectes centrals, el labortà i el guipuscoà, amb característiques remarcables cadascun: el labortà tenia el prestigi de ser la llengua literària ja d'ençà del segle XVII, i el guipuscoà tenia la vitalitat social del seu pes demogràfic i de la fidelitat lingüística dels seus parlants. Dins aquest procés, tot i la incorporació d'aspectes del lèxic del biscaí, aquest darrer dialecte ha resultat situat en una posició excèntrica en la composició de la llengua basca unificada.

Això ens porta a observar que quan la construcció de l'estàndard és *composicional*, és a dir, quan no es pren un únic parlar com a base per a la construcció de la llengua estàndard, sempre existeix una zona que anomenarem *àrea gravilectal* que acumula el pes de les incidències lingüístiques pertinents; respecte a aquesta àrea es poden situar diferents parlars amb característiques d'excentricitat. Aquest és el cas, pel que fa a la llengua basca, del dialecte biscaí, les relacions del qual amb l'estàndard no són tan fluides com ho són per als parlars de l'interior de l'àrea esmentada; en aquest cas concret d'excentricitat, els usos socials formals es poden repartir, en el parlar excèntric, entre l'ús de l'estàndard nacional o l'ús d'un paràndard regional convergent.

Enfocament dialèctic de la individuació

D'entrada cal assenyalar la necessitat d'estudiar aquest fenomen des d'un *enfocament dialèctic*. Primer de tot cal partir d'una valoració crítica dels criteris utilitzats habitualment per a establir la diferenciació entre llengua i dialecte, i entre dues llengües considerades diferents.

Considerant el criteri de la intercomprensió o intel·ligibilitat mútua entre diferents parlars com a no distintiu (tal com ho hem recordat en el moment de definir el concepte de contínuum lingüístic), valorarem altres criteris que han estat utilitzats per a distingir entre les nocions de «dialecte» i «llengua». La posició més estesa en aquest camp és la de Kloss (1978), que exposà els dos criteris possibles per a determinar els processos de formació de noves llengües, segons els quals aquestes podien ésser designades com *llengües per distància* (*Abstandsprachen*) i *llengües per elaboració* (*Ausbausprachen*).

Aquest doble criteri distintiu és certament més operatiu que el de la intel·ligibilitat, ja que permet de situar en un cas o en un altre totes les llengües que han assolit la seva individuació. Però, a la nostra manera de veure, aquesta simple classificació no il·lumina prou el procés d'individuació.

Joseph (1987: 2-3) comenta aquestes nocions d'*Abstand* (distància) i *Ausbau* (elaboració) i afegeix que en alguns fenòmens, com en la consideració que es pot fer del gallec com a dialecte de l'espanyol, no hi influeix cap d'aquestes dues nocions sinó la dominació política.

Un altre estudiós del fenomen, Žarko Muljačić ha criticat per la seva banda (1995: 34-37) les nocions de Kloss argumentant que tota parla perd o guanya «component elaboracional» en el seu procés de decadència o d'ascens com a llengua. Per a una llengua per elaboració emergent, l'existència prèvia d'una distància lingüística no constitueix pas una condició obligatòria. Muljačić parla d'atracció endolingüística i de repulsió exolingüística dins el seu model de *lingüística relativista*.

Per part nostra, tot i compartir alguns dels enfocaments dialèctics de Muljačić, pensem que en la seva crítica de Kloss, força les propostes d'aquest autor, el qual, com és sabut, utilitza de manera alternativa i complementària els seus criteris, i no pas d'una manera causativa.

Segons la nostra opinió, la crítica relativista de Muljačić afegeix incerteses a l'anàlisi, i abandonant com fa la consideració de factors lingüístics (com la distàn-

cia o *Abstand*), surt, a la nostra manera de veure, dels eixos imprescindibles —lingüístics i socials alhora— per al tractament adequat de la qüestió.

Óscar Diaz (*Agal*, 41: 5-17) desenvolupa més el concepte d'elaboració i introdueix la distinció entre les nocions d'«elaboració evolutiva» i d'«elaboració involutiva», dividint al seu torn l'«evolució involutiva» en «evolució reversiva» i «evolució heterònoma». Sense compartir per part nostra la terminologia utilitzada per Diaz som del parer que les seves nocions introdueixen elements interessants per a una anàlisi més afïnada de la qüestió.

De manera general cal convenir, però, que la classificació esmentada («individuació per distància» i «individuació per elaboració») no és vàlida, a la nostra manera de veure, per a un estudi general de la individuació, però sí que ofereix un cert criteri d'anàlisi de les causes que l'han provocada. Hem exposat més amunt les crítiques de Muljačić respecte a la relativitat del component elaboracional. Com a exemple clar de la fragilitat dels criteris de Kloss cal tenir en compte concretament encara les reflexions de Mišeska Tomić (1992) sobre el *macedoni*, segons les quals totes les llengües eslaves del sud són llengües per elaboració en la mateixa mesura que el macedoni, puix que han seguit un mateix procés de distanciació per elaboració respecte a l'antic eslavònic eclesiàstic.

L'enfocament adequat del fenomen de la individuació ha d'anar, segons les nostres consideracions, per un camí diferent del de l'anàlisi de l'elaboració, per molt afïnada que sigui. Cal considerar que, de manera general, la individuació és el resultat de forces socials centrípètes i centrífugues contraposades que incideixen en un fenomen d'identificació social, unes forces en les quals els factors d'ordre lingüístic hi han d'ésser avaluable.

Una observació general del fenomen ens revela que les *forces socials* centrípètes que apareixen en la individuació es desenvolupen en la confluència de dos factors sociolingüístics:

- a) L'adquisició de nous usos socials per un parlar (o un conjunt de parlars pròxims), de tal manera que el parlar (o els parlars) en qüestió adquireix nous valors simbòlics i referencials en la població que el (els) parla.
- b) L'extensió de l'àmbit geolectal. L'ús i la identificació envers el parlar (els parlars) s'estén en un nou àmbit geogràfic els límits del qual solen ésser més amplis i es defineixen en conflicte amb una llengua estàndard preexistent dins el territori en qüestió.

La individuació és, doncs, un procés de caràcter relatiu (i en això seguiríem les tesis de Muljačić; és un procés que és paral·lel a l'inici de l'estandardització de la mateixa forma lingüística, i que s'aferma en la mesura que la llengua guanya àmbits socials d'ús.

L'*atracció geolectal* d'una llengua en procés d'estandardització envers els dialectes situats en un àmbit geolectal, es mesura també de manera relativa rivalitzant amb la llengua estàndard preexistent, i per això dependrà de dos elements que intervenen en la disputa:

L'*atracció geolectal* depèn, d'una banda, de la *distància lingüística relativa* de cada dialecte respecte a les llengües estàndards en litigi.

I, d'altra banda, depèn també de diferents *factors de cohesió i d'identificació geòètnica*, factors que, com sabem, són també *de caràcter relatiu*.

El procés d'individuació que definim pot ésser anomenat, doncs, a dreta llei, *dialèctic*, ja que es desenvolupa per l'oposició de forces contraposades. Convé remarcar, aquí, aquest punt de partida de les nostres anàlisis: en tots els casos d'estandardització partim de la consideració de l'existència d'un conflicte lingüístic com a model més adequat. En les societats modernes les funcions principals que són pròpies d'una llengua estàndard (vehicle d'ensenyament regular, dels mitjans de comunicació de masses, de l'administració pública i dels aspectes comunitaris de la vida econòmica i social) es troben àmpliament esteses arreu del món i arrelades en els àmbits dirigents de totes les societats —res no escapa a una o altra administració estatal—; aquestes funcions es poden considerar així universals a efectes d'estudi, de tal manera que cal partir de la hipòtesi que tota individuació neix en una situació de conflicte lingüístic, un conflicte que pot ésser més o menys explícit o latent.

D'altra banda, és un fet constatable que la relació llengua estàndard-dialecte (l'atracció geolectal) existeix en qualsevol situació, no sols en zones de conflicte. I podem observar que posseeix un caràcter marcadament relatiu.

Les diferents realitats comprovables en la tensió geolingüística (o geòètnica) entre diferents parlars o entre diferents àrees regionals ens mostren que aquesta tensió interna varia de manera sensible en funció de les tensions exteriors: les comunitats lingüístiques sotmeses a pressions exteriors més accentuades propugnen una homogeneïtat geogràfica més gran: la funció reservada a la llengua referencial és més àmplia, la llengua és concebuda més accentuadament com «una» i la variació admesa hi és minimitzada. La forta homogeneïtzació en l'ús social de la llengua polonesa i la llengua romanesa constitueixen exemples clars d'aquesta tendència. En aquest sentit és interessant de recordar concretament els importants esforços prescriptius en el procés d'estandardització de la llengua polonesa (Niedzielski, 1980: 134-159), els quals han tendit a reduir al mínim la variació geogràfica existent (Zagorska, 1980: 92).

De manera semblant és possible d'interpretar que moviments secessionistes moderns amb un cert rerefons lingüístic, com l'eslovac i el piemontès, només han pres una amplitud més gran en el moment en què les agressions polítiques i culturals exteriors (del «món germànic» en aquests casos) han disminuït i quan s'han afeblit com a conseqüència dels patriotismes «panitalià» i «txecoslovac», respectivament.

Haugen (1987: 76 i s.; 1972: 110 i s.) ens recorda el cas de les llengües escandinaves i el seu ritme canviant d'aproximació i allunyament relatius. No costa gaire d'observar que és en el clima dels períodes d'agressió exterior més greu (com la Segona Guerra Mundial) que les llengües escandinaves han fet més passos vers la seva aproximació.

També per a la llengua vietnamita, Thompson&Thomas (1967: 817-818) assenyalen: «Almenys durant el període immediatament posterior a la guerra, una opinió comuna entre els joves intel·lectuals nacionalistes era que l'interès dels estudiosos francesos envers la varietat dialectal vietnamita anava adreçada principalment

a accentuar les diferències regionals i a enfrontar diferents faccions geogràfiques entre elles en l'esperit de «divideix i venceràs».

D'una manera general, podem dir, doncs, que la norma lingüística esdevé més inflexible en situacions de resistència. Aquest és el cas també del francès al Quebec, tal com ens recorda Denise Daoust-Blais (1983: 211).

Diferents fenòmens que hem examinat en l'estudi de contínuums lingüístics referents a processos d'individuació irregulars, com el cas dels parlars neerlandesos al si de les llengües germàniques occidentals i el dels parlars catalans al si del grup catalano-occità, o els canvis d'assignació dialectal d'Escandinàvia, etc. proven l'existència d'aquestes forces en conflicte que incideixen damunt els diferents parlars i influeixen en la seva configuració com a llengües estandarditzades.

L'estudi del *pluricentrisme* ens mostra també l'existència de forces socials d'aquest ordre. Les temptatives de separació o d'aproximació entre els diferents centres de l'anglès o de l'alemany (Clyne, 1992: 457) també depenen de forces i de tendències que operen d'una manera variable en elles mateixes i relativa en la seva contraposició amb d'altres forces d'origen lingüístic i social.

L'estudi d'aquestes diferents forces i paràmetres ha d'ajudar a entendre els processos d'individuació de què hem anat tractant al llarg del present treball.

La individuació i l'estandardització en la llengua amaziga

Pel que fa a la individuació d'aquesta llengua caldrà que recordem en primer lloc algunes de les posicions de tipus general amb relació a l'existència d'una sola llengua o de diverses llengües amazigues.

Convindrà descartar, d'entrada, aquelles anàlisis poc aprofundides com les exposades per Vycichl (1993: 77), en les quals aquest autor arriba molt ràpidament a la conclusió que hi ha més d'una llengua amaziga després d'exposar les diferències lexicals entre les designacions de tres nocions bàsiques (casa, dona i gos) en *tacelhit*, en *taqbaylit* i en *tasiwit*² i argumentant també que: «Els berbers que viuen lluny els uns dels altres no es comprenen i parlen entre ells àrab o francès». «Hi ha, doncs, diverses llengües berbers com hi ha a Europa diverses llengües romàniques, germàniques o eslaves», conclou molt ràpidament aquest autor.

Al començament d'aquest treball (a l'hora d'abordar la qüestió de la individuació) ja hem recordat la fragilitat dels criteris d'intel·ligibilitat mútua pel que fa a la individuació, concepte que hem definit i estudiat a la llum de la comparació de diferents fenòmens lingüístics i sociolingüístics, tal com ho hem apuntat en l'anàlisi del cas basc, per exemple. Considerem, doncs, que les valoracions han d'ésser més afinades que aquestes observacions generals de Vycichl.

Alguns autors, des de posicions sòlides, preconeixen amb tota claredat l'existència de diferents llengües amazigues. Galand (1989: 335-336) encapçala el seu treball amb el títol «Les langues berbères» i afirma més endavant: «És cert que

2. És a dir, el parlar *tacelhit*, del sud del Marroc, conegut també amb la denominació àrab de *xluh*; el parlar *taqbaylit* o cabilenc, de la Cabília, a Algèria, i el parlar *tasiwit* de l'oasi de Siwa, a Egipte.

—la llengua amaziga— ha conservat la seva unitat profunda, fàcilment perceptible però ja massa erosionada per a permetre una bona comunicació entre tots els grups. De fet, l'única realitat immediata és el parlar local». La descripció de Galand és ajustada, en termes generals, però a la nostra manera de veure no justifica pas la designació rotunda de *llengües berbers* ni la negació de les seves possibilitats d'unificació dels diferents parlars.

En aquest respecte compartim les posicions més matisades de Salem Chaker (1989: 132) segons les quals «la unitat estructural i lexical —si deixem de banda el cas del tuareg— és prou marcada perquè es pugui concebre una llengua estàndard única». Aquest autor afegeix, però, tot seguit: «Però la diversitat de les realitzacions locals és tal que les determinacions geopolítiques podrien, no menys fàcilment, fer emergir estàndards locals clarament divergents, i doncs, al capdavall diverses “llengües berbers”».

Limitant-nos a una part de l'anàlisi podem recordar també que Boukous (1993: 15-31), per la seva banda, preconitza després d'una descripció detallada de les diferents varietats, la possibilitat d'inferir un sistema fonològic central amazic que hauria de repercutir en l'homogeneïtzació de la grafia.

Des d'un punt de vista més global i amb un caire més significatiu és interessant de recordar una de les resolucions del Col·loqui Internacional de Ghardaia (abril 1991) entorn de la «Unitat i Diversitat de l'Amazic». A les p. 154-156 de les actes d'aquesta reunió s'exposa el report de la Comissió Lingüística que assenyalava textualment: «En tant que lingüistes [els participants] reafirmen tots la unitat profunda de l'amazic. Consideren que les variacions locals consignades poden ésser considerades de manera general com realitzacions particulars d'unes mateixes estructures lingüístiques fonamentals. Insisteixen, tanmateix, que la variació lingüística inherent a tota llengua no ha d'ésser percebuda necessàriament com un handicap o una tara de l'amazic sinó que ha de ser compresa sovint com una riquesa, especialment pel que fa al lèxic».

La nostra posició parteix d'anàlisis del fet lingüístic com les exposades en darrer lloc, és a dir, tenint en compte d'una manera especial les consideracions d'ordre sociolingüístic sempre necessàries. En el nostre estudi constatarem que, en un procés d'estandardització, més que l'observació genèrica de la variació lingüística existent, el que pot determinar les posicions davant la qüestió són les dades de tipus sociolingüístic. I en aquest sentit, les dades sociolingüístiques aplicades als aspectes de l'estandardització que hem considerat en el nostre treball postulen a favor de la possibilitat de construcció d'elements sòlids d'una llengua amaziga comuna.

En resum, l'enfocament adequat de la qüestió no és pas tant (seguint les consideracions que ja fèiem en tractar de la individuació) si la unitat d'una llengua amaziga existeix des d'un punt de vista estrictament lingüístic, sinó si hi ha condicions per a fer possible aquesta unitat en una forma de varietat estàndard. I més concretament, si el fet de contribuir a afavorir-la ha de repercutir de manera positiva en el procés de normalització social de la llengua amaziga, en el manteniment i l'expansió del seu ús.

És per això que no considerem adequat el raonament que es limita a ajornar la tasca d'estandardització per a aquells dies millors en els quals la llengua amaziga

tindrà un ús social desenvolupat. És cert que no hi haurà una veritable estandardització mentre no hi hagi un poder lingüístic amazic, és a dir, mentre no hi hagi la possibilitat de decidir en política lingüística de manera autocentrada (amb un o diferents centres propis de poder i de decisió), però aquesta necessitat no invalida pas la conveniència d'avançar en el camí de l'estandardització. La comunitat amazigòfona, que és indubtablement una comunitat lingüístico-cultural, necessita posseir un amazic comú com a llengua supradialectal per a la intercomunicació i per a la recerca superior (usos que si no és així restaran per sempre ocupats per altres llengües, fonamentalment el francès i l'àrab).

El nostre raonament parteix de la constatació de l'existència de dos fenòmens socials d'abast important que postulen a favor de l'inici del procés d'estandardització des del moment present: d'una banda, l'existència d'un Moviment Cultural Amazic, un moviment que posseeix una vocació i una pràctica d'abast general (panamazic). I en segon lloc, la realitat de base lingüística i cultural que no s'oposa, ans afavoreix, aquesta tendència a la confluència. A favor de les nostres posicions podem constatar concretament que la distància lingüística entre els diferents parlars estudiats (*tarifit*,³ *tacelhit*, *taqbaylit*) és comparable a la d'altres casos d'estandardització en funcionament actualment (com l'occità o el basc) o més ben instal·lats encara (com l'alemany).

El nostre raonament central parteix, doncs, d'un plantejament de base lingüística, es fonamenta en una realitat sociocultural i s'orienta vers una necessitat estratègica tal com assenyala Kaddour Cadi (1993: 67). Per aquestes raons considerem que l'afirmació que s'ha fet en el sentit de considerar que no hi pot haver una norma berber és excessiva. Compartim les reticències de Chaker (1989:119-136) davant l'hiperpurisme que podria portar a la «*creació d'un monstre normatiu completament separat dels usos reals*» i les seves recomanacions de «*prudència*». Però, a la nostra manera de veure, això no s'ha de traduir en la impossibilitat d'elaborar un amazic comú.

A partir de les consideracions precedents, la metodologia a seguir no ha de consistir en el simple fet d'escollir un dialecte concret (com recomana Racid Raha a l'article «*Tamazight commune? Elle existe déjà!*», a *Tamazight* núm. 7, setembre 1995). L'amazic comú ha d'ésser una elaboració a partir dels parlars més sòlids socialment i amb més parlants (com són els esmentats *taixelhit*, el *tarifit* i el *taqbaylit*) i cobrint una àrea geogràfica que pugui exercir funcions de centralitat (en el nostre cas, de pluricentralitat), tot recorrent també en alguns elements a aportacions d'altres dialectes allunyats d'aquesta zona. Aquesta àrea formada pels tres parlars esmentats (juntament amb els que hi resulten inclosos, com l'anomenat *tamazight* de l'Altes Mitjà), constitueix el que en un passatge inicial del present treball hem anomenat *àrea gravilectal*.

L'estandardització de la llengua amaziga ha de partir, doncs, a la nostra manera de veure, de la tria d'aquesta àrea gravilectal formada pels parlars esmentats i ha de treure la part essencial de les característiques de la llengua estàndard d'aquests

3. És a dir, el parlar *tarifit* o rifeny de la regió del Rif, al nord del Marroc.

parlars. Això no exclou, però, que pel que fa a diferents aspectes de lèxic, l'elaboració de la llengua estàndard amaziga no pugui recórrer (com ja ho ha fet tradicionalment) als parlars tuaregs per tal de substituir alguns dels xenismes més estridents per arrels pròpiament amazigues més ben conservades per aquests.

Propostes per a l'estandardització de la llengua amaziga

La proposta de codificació feta a partir dels quatre parlars esmentats no és, però, de tipus unitari sinó que parteix de l'acceptació d'una certa pluralitat (limitada) de formes. La nostra proposta de codificació de la llengua amaziga és, doncs, des d'un punt de vista general, *composicional* i *plural*, tot concentrant la tria dels seus elements essencials al si de l'àrea gravilectal escollida.

Per a la construcció de l'amazic comú s'ha de procedir a una tria dels materials en els tres dominis essencials de la llengua: la fonètica, la morfosintaxi i el lèxic. L'aplicació dels criteris d'estandardització exposats als capítols precedents a aquests materials ha permès de preconitzar, en primer lloc, una grafia estàndard seguint, de manera general, els criteris precedents en aquest camp ja força desenvolupats en els estudis de la llengua amaziga. La nostra proposta exposa, amb un cert detall, les variacions gràfiques admissibles per al parlar rifeny del nord del Marroc, seguint en aquest cas els criteris adoptats per a la redacció de la nostra obra precedent, publicada l'any 1995, *La llengua rifenya*. En segon lloc, hem pogut elaborar aspectes importants d'una morfologia comuna amb petites variacions. En tercer lloc, hem establert una certa base d'un lèxic comú, plural però coherent, a partir del recull i la tria d'uns mil dos-cents termes del llenguatge bàsic espigolats dels tres dialectes esmentats (amb informacions addicionals d'altres parlars de l'interior de l'àrea gravilectal, o de l'exterior en els casos en què la interferència detectada podia demanar una aportació determinada per a substituir un possible xenisme).

L'estudi fonètic ha permès reduir al màxim el plurimorfisme en la forma gràfica de les variacions dialectals. Amb l'anàlisi morfosintàctica s'ha pogut sistematitzar la gramàtica en aspectes morfològics essencials, que han constituït així un veritable canemàs de l'amazic comú.

Pel que fa al lèxic, l'estudi ens ha mostrat la possibilitat d'elaborar un amazic comú prou homogeni per a poder acomplir les funcions comunicatives i establir unes bases sòlides per a una convergència creixent entre els diferents parlars.

Les propostes per a l'estandardització del lèxic, per exemple, són de tres tipus. En una part important del lèxic estudiat les propostes porten a una *selecció única*, és a dir, que es proposa un sol terme com: *tisit* (mirall), *tasarut* (clau), *irden* (blat), *aman* (aigua), *tiyni* (dàtil), *irgel* (parpella), *g^oma* (germà), *argaz* (home), *tafawt* (llum)... Un altre grup és objecte d'una *selecció plural simple*, és a dir, que proposa una certa pluralitat però poc complexa, ja que les variacions gràfiques corresponen a algunes regles fonètiques simples; en els exemples següents, les formes proposades en segon terme corresponen en general al parlar rifeny i es relacionen amb les formes preferents situades en primer terme per mitjà de petites variacions: *tiskert / ticcirt* (all), *ils / irs* (llengua), *yelli / yeği* (filla), *ass-a / g-ass-a* (avui),

ayyur / aggur (lluna)... Un tercer grup, més nombrós, porta a una *selecció plural complexa*, és a dir, que les propostes múltiples (dues o tres) són diverses i força diferenciades entre elles: *tameddit / tadugg^oat* (vespre), *azekka / tiwecca* (demà), *imallass / ddurt / simana* (setmana), *ameksa / anilti / aniči* (pastor), *ikerri / ufric / ice- rri* (xai), *amzil / amzir / aheddad* (ferrer)⁴...

Malgrat aquesta pluralitat, important en alguns casos, cal remarcar que no representa una dificultat insuperable per a la difusió social de la llengua estàndard, amb la condició, però, que l'ensenyament de la llengua no es limiti a fer conèixer una sola variant dialectal sinó que es tingui cura de difondre arreu les propostes que són patrimoni de l'amazic comú.

D'acord amb els estudis realitzats dels diferents elements lingüístics a estandarditzar (grafia, morfosintaxi i lèxic) cal concloure, doncs, que és possible una codificació dels diferents parlars escollits, de tipus convergent. Aquesta codificació convergent es basa en l'adopció de grafies compatibles i en el fet de compartir uns mateixos neologismes per a tots els parlars estandarditzats. La nostra proposta no es limita, però, a proposar una simple convergència sinó que parteix de la conveniència de reconèixer aquestes aproximacions com integrades en el procés de construcció d'un bagatge conjunt, és a dir, fent part de l'elaboració de l'amazic comú.

La nostra proposta d'un amazic comú no hauria d'ésser, doncs, concebuda com una norma uniformitzadora sinó «plural i convergent», és a dir, com una «espai on la utilització d'una certa multiplicitat de formes no impedeixi una intercomunicació còmoda i no ambigua; en unes altres paraules, que permeti una bona intercomprensió». És evident que aquesta proposta demana un augment de la competència lingüística dels amazigòfons en el coneixement del material comú provinent dels diferents parlars; és a dir, que no és possible de desenvolupar amb plenitud sense un ensenyament adequat i socialment estès de la llengua.

L'estandardització de la llengua amaziga requereix, doncs, al capdavant unes condicions polítiques i socials adequades i molt diferents de les que ofereixen els marcs polítics actuals, poc favorables a l'expansió social de la llengua amaziga i a la comunicació interdialectal entre parlars inclosos en diferents estats.

És, doncs, imprescindible que existeixin canvis sociolingüístics importants al nord d'Àfrica, uns canvis que estan relacionats amb una possible evolució cap a uns sistemes democràtics. La creació de l'amazic comú és, doncs, per la força dels fets socials, un element del canvi democràtic a l'altra banda de la Mediterrània.

Des del punt de vista de la planificació, la construcció de l'amazic comú és un procés social complex que demana una extrema prudència ja que ha de combinar els diferents objectius que són propis de tot procés d'estandardització: la intercomunicació social al si de l'àrea amazigòfona i el caràcter representatiu i emblemàtic de la llengua. És a dir, que d'una banda aquest amazic comú ha de ser prou acostat a la llengua parlada per tal de permetre una comunicació fàcil; i, d'altra

4. En la grafia estàndard amaziga el signe *c* ha d'ésser llegit com una <x> catalana; el signe *č* com el dígraf <tx>; el signe *ġ* com el dígraf <tj>; el signe *γ* amb un so gutural fricatiu pròxim al de la *r* francesa.

banda, ha d'ésser prou elaborat i alliberat d'influències alienes perquè pugui acomplir la funció referencial i emblemàtica envers la comunitat dels parlants.

Amb l'objectiu d'avançar en el sentit d'un amazic comú que permeti les funcions comunicatives i emblemàtiques alhora, hem proposat dues modalitats diferents però compatibles d'una mateixa llengua comuna, definides tal com indiquem tot seguit.

En l'època actual i en el futur pròxim, l'amazic comú es podria estructurar, segons les nostres consideracions i d'acord amb les tendències existents, en dos nivells: un estàndard «A», més homogeni depurat i formal; i un estàndard «B», més pròxim a les varietats de la llengua parlada, i per tant menys depurat i amb una certa (encara que mínima) variació regional. La distribució en dos nivells d'estàndard pretén d'harmonitzar diferents objectius recercables per la via de l'estandardització:

- D'una banda, garantir l'ús quotidià i de masses que es portaria a terme per mitjà de les formes de l'estàndard «B» (estàndard lingüístic que permetria una aproximació important als parlars regionals realment utilitzats en la comunicació oral quotidiana).
- D'altra banda, fer possible la intercomunicació entre els diferents parlants d'àrees diverses, la qual cosa es portaria a terme a través tant de la pluralitat de formes de l'estàndard «B» (que haurien de ser conegudes per tots els parlants alfabetitzats); com també per mitjà de l'estàndard «A», més uniforme (encara que menys àmpliament conegut i menys utilitzat socialment).

Aquesta proposta permetria també desenvolupar la tendència a la depuració i a la dignificació de la pròpia llengua, element necessari perquè la llengua del grup lingüístic pugui acomplir amb plenitud la seva funció referencial. Aquest objectiu es podria desenvolupar mitjançant l'elaboració de l'estàndard «A» sense perjudicar els usos socials quotidians de la llengua, que serien suportats, com hem assenyalat, per l'estàndard «B».

Cloenda. La variabilitat en la individuació i l'estandardització, una característica universal. Incidència en la traducció

En general, podem concloure que, a l'hora d'estudiar diferents contínuums lingüístics, les irregularitats que presenta la relació entre la llengua estàndard i les varietats internes de la llengua no es poden entendre considerant els aspectes purament lingüístics. Cal tenir en compte sempre consideracions d'ordre sociolingüístic. La tipologia referent a la individuació de les llengües i la teoria dialèctica que hem apuntat amb relació a aquest fenomen s'han d'entendre, doncs, com a elements d'una proposta general per a comprendre el sentit global dels processos d'individuació a partir de l'estudi de les situacions de conflicte existents.

Convindrà, doncs, conèixer en cada cas, quan ens encarem a una realitat lingüística (i, concretament, en tot procés de traducció) quin és el grau d'establiment social de la llengua estàndard, el grau d'identificació amb què s'hi relacionen els diferents parlars i sovint també el grau d'interferència produït per terceres llen-

gües en contacte. Es tracta de consideracions que es fan habitualment d'una manera intuïtiva en la pràctica de l'activitat de traducció, en la mesura que les propostes que pren en consideració la persona que tradueix són sempre valorades des del punt de vista de la seva funcionalitat. Però, per a fer-nos més conscients en aquesta mena de valoracions i no obrar de manera poc rigorosa en les nostres tries lingüístiques, ens caldrà saber quines són les raons per les quals podem opinar que una forma o una expressió «no funciona» o que «funciona bé»; i si aquestes raons són justificades dins una comprensió global i sòlida de la llengua.

Aquestes qüestions són, per exemple, ben presents per a la llengua catalana en el moment actual a l'hora d'enfrontar-nos a diferents situacions i problemes. En posarem alguns exemples.

Des d'un punt de vista general, que afecta plenament l'activitat professional del traductor ¿amb quins criteris podem analitzar, per exemple, el fet que existeixi la tendència a fer més d'una versió en llengua catalana (versió catalunyesa, versió valenciana, etc.) de textos escrits o de films? Sense un criteri clar amb relació a la funció social de la llengua estàndard, no hi hauria manera d'arribar a establir un criteri adequat per a cap d'aquests dos casos. Per contra, segons unes anàlisis més matisades d'aquesta multiplicitat dispendiosa de versions, es pot arribar fàcilment a la consideració que tan sols foren justificables en casos concrets d'exercicis literaris d'abast regional; des d'un punt de vista general, l'únic camí raonable és treballar per l'acostament dels estàndards i la barreja i la neutralització dels accents, de manera que una sola versió esdevingui plenament suficient.

Considerant un segon cas, si com a traductor em proposo de traslladar al català qualsevol exercici literari de transgressió lingüística realitzat en una llengua ben establerta com el francès, constataré ben aviat la limitació que representa per a la meua activitat traductora el grau menys elevat d'establiment de la llengua catalana. Els traductors som, doncs, des d'aquest punt de vista sociolingüístic, els primers interessats a posseir una llengua estàndard ben fixada respecte a la qual les variacions possibles es puguin fer clarament perceptibles.

Un altre cas podria ésser la manera adequada de plantejar el problema de la traducció d'una varietat dialectal d'una altra llengua a la llengua catalana. Davant aquesta qüestió existeix el sentiment comú de tot traductor de rebutjar l'error que pot representar utilitzar per a la traducció trets dialectals catalans ben identificables, a causa de les connotacions geogràfiques, socials i culturals que el lector associa automàticament a cada dialecte català. Caldrà, doncs, un esforç important d'imaginació i recórrer més aviat a la invenció de trets dialectals artificials sense connotació atribuïble al nostre àmbit lingüístic. Aquest treball sofisticat d'«enginyeria lingüística» tampoc no fóra possible, però, si no es partís d'un coneixement sòlid de les diferents varietats dialectals existents i de la seva relació amb els trets que són atribuïbles a la llengua estàndard.

I encara un darrer exemple. Si volem reproduir interferències lingüístiques que es produeixen en una altra llengua, com ho podem fer sense posseir unes nocions suficients entorn de la variació lingüística i entorn de diferents conceptes a considerar en cada cas, com són la distància lingüística o el grau de consolidació social de la llengua estàndard?

La traducció és l'exercici més esforçat de creació lingüística per tal com neix amb les servituds que li vénen marcades per la llengua de partida; és per aquesta raó que el coneixement aprofundit de les condicions socials en què els grups lingüístics desenvolupen l'activitat expressiva esdevé una exigència fonamental. La traducció és una pràctica que té els peus enfonats en la realitat social de les llengües. Caldrà que les persones que traduïm ens en fem progressivament conscients.

Bibliografia

- ALIBÈRT, Loïs (1935). *Gramatica Occitana segon los parlars langadocians*. Montpelhièr: Centre d'Estudis Occitans.
- ALQUÉZAR, Manuel (1992). *Correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ARACIL, Lluís V. (1982). *Papers de Sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.
- (1983). *Dir la realitat*. Barcelona: Països Catalans.
- BRETON, Roland (1979). *Geografia de las lenguas*. Barcelona: Oikos-Tau.
- CADI, Kaddour (1993). «De la langue à Lalangue: ou tamazight et la paradoxe de la langue introuvable». A: *Actes du Colloque international «Unité et diversité de tamazight» – Ghardaïa, avril 1991*. Agraw Adelsan Amazigh.
- CHAKER, Salem (1989). *Berbères aujourd'hui*. Paris: L'Harmattan.
- CHAMBERS, J.K.; TRUDGILL, Peter (1994). *La Dialectologia*. Madrid: Visor Libros.
- CLYNE, Michael et al. (1992). *Pluricentric Languages - Differing Norms in different Nations*. Berlín-Nova York: Mouton de Gruyter.
- COBARRUBIAS, J. (1983). «Ethical issues in status planning in Progress». A: *Language Planning*. Berlín-Nova York-Amsterdam: Mouton Publishers.
- DAOUST-BLAIS, Denise (1983). «Corpus and status language planning in Quebec: a look at linguistic education in Progress». A: *Language Planning*. Berlín-Nova York-Amsterdam: Mouton Publishers.
- DIAZ FOUQUES, Oscar (1995). «Os processos de elaboração lingüística. A propósito de «Ausbausprachen»». *Agália* 41. Corunha: Associação Galega da Língua.
- EUSKALZAINDIA (1988). *Euskararen Batasuna*. Euskal Herriko Unibertsitatea.
- HAUGEN, Einar (1987). *Blessings of Babel - Bilingualism and Language Planning*. Berlín-Nova York-Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- HAUGEN, Einar; MARKEY, Thomas L. (1972). *The Scandinavian Languages - Fifty years of linguistic research*. La Haia-París: Mouton.
- JOSEPH, John Earl (1987). *Eloquence and Power. The Rise of Language Standards and Standard Languages*. Londres: Frances Pinter.
- JUNYENT, Carme (1986). *Les llengües d'Àfrica*. Barcelona: Empúries.
- (1992). *Vida i mort de les llengües*. Barcelona: Empúries.
- (1996). *Estudis Africans*. Barcelona: Empúries.
- KLOSS, Heinz (1978). *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800* (2a ed.) Düsseldorf: Schwann (citat per Lamuela).
- LAMUELA, Xavier (1994). *Estandardització i establiment de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- (1987). *Català, Occità, Friülà: Llengües subordinades i planificació lingüística*. Barcelona: Quaderns Crema.
- MIŠESKA TOMIĆ, Olga (1992). *Macedonian as an Ausbau Language in Pluricentric Languages - Differing Norms in different Nations*. Berlín-Nova York: Mouton de Gruyter, p. 473-452.

- MULJAČIĆ, Žarko (1997). «Un fantôme terminologique: la distance linguistique minimale». A: *Congrés Europeu de Planificació Lingüística (Barcelona 9-10 novembre 1995)*. Barcelona: Institut de Sociolingüística Catalana - Direcció General de Política Lingüística, p. 34-37.
- NIEDZIŃSKI, Henry (1980?). «Language Consciousness and Language Policy in Poland». *Language in Poland*, p. 134-159.
- NINYOLES, Rafael L. (1971). *Idioma i prejudici*. Palma de Mallorca: Moll.
- POTTIER, Bernard (1983). *América Latina en sus Lenguas Indígenas*. Caracas: UNESCO Monte Ávila Editores.
- THOMPSON, Laurence C.; THOMAS, David D. (1967). *Vietnam. A: Trends in Linguistics*. Vol. 2, p. 816-846.
- VYČIHL, W. (1993). «Le berbère: langue ou langues?». A: *Actes du Colloque international «Unité et diversité de tamazight» – Ghardaïa, avril 1991*. Agraw Adelsan Amazigh.
- WÜEST, Jakob (1988). «Le problème des langues en Suisse alémanique». A: *Actes des Universités Occitanes d'Été 1986-87*. Nîmes: Association pour la Culture Occitane, p. 39-49.
- WYLER, Alfred (1984). «Dialekt und Hochsprache in der deutschsprachigen». *Pro Helvetia*. Zurich. Parteixo de la versió galego-portuguesa: «Dialecto e língua padrom na Suiça alemã». *Agália*, 45 (primavera 1996). Corunha: Associação Galega da Língua.
- ZAGÓRSKA, Maria (1980?). «Standardization and the acquisition of the Standard Language in Poland». *Slavonic Review*, p. 91-98.